

Vlier

Inleiding

Eigenlijk is de vlier een eigenaardige struik. Iedereen kent hem, maar verder wordt hij meestal genegeerd. Ook in hedendaagse tuinen is het geen gewilde struik. Vroeger was dat wel anders, bij iedere boerderij stonden ten minste een paar vlieren, als medicijnkist, plek voor geesten en voor veel ander bijgeloof. Dankzij die interessante geschiedenis en vanwege de prachtige bloei en eetbare bessen is een vlier nog steeds de moeite waard.

Familie

De vlier hoort bij de kamperfoeliefamilie, net als kamperfoelie uiteraard, Gelderse roos en het in Nederland zeer zelden voorkomende linnaeusklokje. Ook de uit tuinen bekende sneeuwbes en wollige sneeuwbal horen bij de familie. Meest opvallende familiekenmerk is het tegenoverstaande blad. Daarnaast hebben de bloemen telkens dezelfde opbouw: een bloemkroon met vijf (soms vier) slippen, een stijl, en vijf (soms vier) meeldraden. Als de bloemen van de vlier uit beginnen te vallen is het goed te zien dat de meeldraden op de kroon ingeplant zijn en dus tegelijk hiermee afvallen.

Geschiedenis

Vlieren hebben een buitengewoon rijke historie. Voor een belangrijk deel hangt dat samen met de taaiheid en lange levensduur van de vlier. Dat zijn bewonderde eigenschappen die graag geprojecteerd worden. Al bij de Germaanse god Thor gold de vlier als een boom om zorgvuldig mee om te springen want hij gaf bescherming tegen boze geesten. Ook in de eeuwen daarna bleef het 'not done' om een vlier om te hakken, dat gaf onheil dat je alleen kon voorkomen door de boom uitgebreid om toestemming te vragen. Lange tijd werden vlieren aangeplant bij boerderijen en woonhuizen. Dat hielp tegen boze geesten en, prozaïscher, de geur hield vliegen op afstand. Ook bij stallen werden vaak vlieren aangeplant, dat zou beschermen tegen tovenarij en blikseminslag. Ook geloofde men dat de 'vliermoeder' of Vrouw Holle in de vlier woont. Hoewel dergelijk bijgeloof verdwenen is staan er nog vaak vlieren bij oude boerenschuren en woonhuizen. Volgens Tacitus gebruikten de Germanen al vlier tijdens begrafenissen. Dat gebruik heeft lang stand gehouden. In sommige delen van Duitsland worden nog steeds gekruiste vliertakjes op de kist gelegd.

Toepassing

De vlier heeft een goede reputatie op het gebied van geneeskraft. In een tijd zonder medisch circuit was het handig om een huisapotheek op het eigen erf te hebben. Vooral van de vochtafdrijvende werking van vlierbloesem werd veel gebruik gemaakt. Ook werden ze als kompres op allerlei wonden gebruikt en vlierbloesemwater werd gebruikt om de huid te reinigen. Vlierbessen bevatten veel vitamine C. Het sap werd daarom gebruikt bij griep en verkoudheid. Bladeren werden als hoestwerend middel gebruikt, de bloesem heeft ook een slijmoplossende werking, een goede combinatie. De bast heeft een sterk laxerende werking, bij de bessen is die werking wat milder. Ook hebben de bessen, net als de bloesem een vochtafdrijvende werking.

Behalve als geneeskrachtig kruid werd vlier ook gebruikt om wol te verven. Hiervoor werden zowel de bessen als het blad gebruikt. De kleur die hiermee werd verkregen varieert van grijs tot zwart.

Na al deze serieuze toepassingen moet natuurlijk ook het 'flierefluiten' genoemd worden. In de takken zit zacht merg dat er makkelijk uitgehaald kan worden. Van de zo ontstane holle tak kan een prachtige fluit gemaakt worden. Zoek hiervoor een mooie rechte tak en snijd daar een stuk ter grootte van een blokfluit af. Haal meteen het merg eruit en laat de tak drogen. Eerst buitenshuis, daarna binnen. Op het laatst bij de verwarming. Na een week of drie is de fluit klaar voor de verdere behandeling. Snijd een driehoekje en zes vingergaten uit, zoals bij een blokfluit, en ziedaar. Mogelijk is het geluid niet helemaal passend voor een concertzaal, maar een echte flierefluiter trekt zich daar natuurlijk niets van aan.

Soorten

Sambucus nigra is de naam voor de gewone vlier die inheems is in Nederland. Deze is herkenbaar aan het samengestelde, tegenoverstaande blad op wat wrattige, lichtbruine twijgen. Eind mei, begin juni is de bloei in het oog springend. De boom is bedekt met grote, witte schermen. In augustus rijpen de bessen tot zwartpaars, de vogels hebben gewacht op dat moment en vallen aan. Omdat vlieren ook in het wild op veel plaatsen voorkomen springen ze, vooral tijdens de bloei, bij treinreiziger en automobilist in het oog. Ook het fraaie, overhangende silhouet is van verre al herkenbaar. Van dichtbij is te zien dat er vaak al heel vroeg in de winter een paar blaadjes uitlopen. De knopschubben bedekken maar een klein stukje van de knop. Van dichtbij zijn de stijf opgevouwen, kleine blaadjes goed te zien. Ook opvallend is het merg binnenin de takken. Als je een twijg doormidden snijdt zie je het als pluizig, wit spul zitten.

Een bijzondere vlier is *S. nigra* 'Gerda'. Dit is met recht een 'black beauty'. De combinatie van donker blad met roze bloeschermen is zeer fraai. Ook bestaat er een treurvorm, de *S. nigra* 'Pendula', met recht een treurvorm, want de fiere vorm van een echte vlier is geheel teniet gedaan. Een sierlijke variëteit die je regelmatig in tuinen, maar ook wel verwilderd tegenkomt is de peterselievlier (*S. nigra* 'Laciniata') met diep ingesneden blad. Voor wie een 'echte' vlier te grof vindt is deze heel geschikt.

Bergvlier of trosvlier (*Sambucus racemosa*)

De bergvlier onderscheidt zich van de gewone vlier door de bolle in plaats van platte bloeschermen. De bloemen zijn veel geler en de bessen kleuren rood in plaats van paars. Ook bloeit de bergvlier veel vroeger dan gewone vlier. In het wild groeit bergvlier vaak langs bosranden en kapvlakten. Het lijkt dan haast of een bloeiende bergvlier licht geeft. In een struweel kan deze vlier prima een plekje vinden. Het blad verteert makkelijk, dat is in de tuin nog een extra voordeeltje.

Kruidvlier (*Sambucus ebulus*)

Een kruidvlier ziet er een beetje uit als een jonge, pas opgeschoten vlier, maar het blad is sterker vertakt. Het is een 'kruidachtige' die ieder jaar bovengronds afsterft maar onder de grond in leven blijft en een fikke wortelstok ontwikkelt. In Nederland bevindt zich de noordrand van z'n verspreidingsgebied. Op kalkrijke weg- en spoortaluds kom je hem soms tegen. In Frankrijk is het een algemene verschijning. De bloeiwijze is een wit bloescherms, vergelijkbaar met gewone vlier, maar hij bloeit later in de zomer. De bessen zijn ook zwart. Met de groeikracht is het in de tuin opletten geblazen, maar op een voedsel- en kalkrijke vochtige plaats is het een echte blikvanger. Op een goede plek wordt hij manshoog, ieder jaar in de herfst sterft hij af.

Recepten

N.B. Gebruik **niet** de bloesems en bessen van de kruidvlier (*Sambucus ebulus*). Deze zijn namelijk giftig en kunnen braakneigingen en buikloop veroorzaken.

Vlierbloesempannenkoeken

Verzamel mooie, volop bloeiende vlierbloesems. Rits de bloemen af en meng ze door je favoriete pannenkoekenbeslag. Bak er vervolgens dunne, smakelijke pannenkoekjes van. Zo simpel kan het soms zijn.

Vlierbloesemlimonade

Pluk 10 mooie vlierbloesemschermen, liefst vol stuifmeel
 Halve citroen in plakjes, andere helft uitgeperst
 1 liter water
 suiker naar smaak

Laat de vlierbloesems met de plakjes citroen een nacht (of iets langer) weken, Filter het via een schone doek. Voeg daarna naar smaak suiker en citroensap toe. Let op dat ze de subtiele vlierbloesemsmaak niet overheersen.

Vlierbessenjam

1 kg rijpe vlierbessen
 1 kg (gelei)suiker
 citroensap
 Eventueel een in stukken gesneden appel

Rits de bessen, was ze en kook ze daarna in een bodempje water. Stort het mengsel in een zeef, wrijf met een pollepel: de pitten en schillen blijven achter terwijl het sap en vruchtvlees opgevangen worden. Voeg hier de suiker, citroen en eventueel de appel aan toe en laat het geheel zachtjes doorkoken. Vergeet niet goed te roeren. Als het voldoende is ingedikt, kan het in schone potten gegoten worden.

Vlierbessensap

Rijpe vlierbessen nodigen uit om ze te verwerken. Pluk mooie, rijpe trossen en rits de bessen af. Kook ze even op met een bodempje water en wrijf ze door de zeef. Het zo ontstane sap is erg sterk. Naar smaak suiker toevoegen en nog even door laten koken. Heet in flessen doen en aangelengd als limonade gebruiken of als siroop in een toetje. Aangelengd met heet water beschouwde men het als een probaat middel tegen verkoudheid. Eventueel kan er gevarieerd worden door kruiden zoals kaneel of kruidnagel toe te voegen. Ongekookt sap heeft een sterke werking op de maag en kun je beter niet gebruiken.

Natuurwaarde

Op oudere vlieren kun je vaak judasoren vinden. Dit is een paddestoel, een parasiet op vlier. Hij komt het meest voor bij vlieren in de duinen maar ook geregeld in het binnenland. Judasoor is makkelijk te herkennen, zwarte 'oorschelpjes' op de takken. Bij droog weer verschrompelen ze, bij vocht zetten ze weer uit. Raak ze vooral eens aan, ze voelen als een 'babyoortje'. Judasoor dankt z'n naam aan Judas, die zich wilde verhangen toen Jezus ter dood was veroordeeld. Geen enkele boom wilde hieraan meewerken, behalve de vlier. Helaas de tak brak, dat lag voor de hand, en sneed het oor van Judas af. Sindsdien groeien judasoren aan de vlier.

De zaden van vlier worden gemakkelijk verspreid door de vogels en komen dan ook overal terecht. Op vochtige, voedselrijke plaatsen kunnen ze ontkiemen zoals in een verwaarloosde dakgoot of in een knotwilg. Dankzij de enorme hoeveelheid bessen hebben vlieren een grote aantrekkingskracht op spreuwen, merels en houtduiven.

Afgebroken takken zijn in trek bij solitaire bijen. Zij kunnen makkelijk het merg uit de takken verwijderen en er vervolgens een eigen nestje in maken. Daar kun je gebruik van maken door snoeihout van vlier te verwerken in een insectenhotel.

Gebruik in de tuin

In de tuin is de vlier te weinig gewaardeerd. Vanwege z'n rijke historie, aantrekkelijkheid voor vogels en gemakkelijke groei is het de moeite waard om een vlier aan te planten, eventueel een cultuurvariëteit die past bij de uitgekozen plek. En, wees eerlijk, dat uitbannen van boze geesten is mooi meegenomen.

Waar ruimte is, bijvoorbeeld achter in de tuin, is een gemengd struweel van struiken leuk. Vlier gaat prima samen met hondsroos of egelantier, Gelderse roos, krentenboompje en vuilboom. Klimmers zoals hop, kamperfoelie en heggenrank kunnen zich er doorheen vlechten en er ontstaat een bosje dat volop bloeit, vrucht geeft, vogels aantrekt en schuil- en nestelgelegenheid biedt. Groeit het bosje te onstuimig, dan is eens in de zoveel tijd kortzetten de remedie.

Tekst: Machteld Klees, Bureau Zonneklaar